

<http://www.diva-portal.org>

This is the published version of a chapter published in *Mellannorrland i centrum: språkliga och historiska studier tillägnade professor Eva Nyman*.

Citation for the original published chapter:

Edlund, A-C. (2017)

Att skriva fram ett modernt jag: dagboken som vardaglig skriftpraktik under tidigt 1900-tal.

In: Lars-Erik Edlund & Elzbieta Strzelecka (ed.), *Mellannorrland i centrum: språkliga och historiska studier tillägnade professor Eva Nyman* (pp. 291-310). Umeå: Kungl. Skytteanska samfundet

Nordsvenska

N.B. When citing this work, cite the original published chapter.

Permanent link to this version:

<http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:umu:diva-131315>

Kungl. Skytteanska Samfundets Handlingar 77
Nordsvenska 26

Mellannorrland i centrum

Språkliga och historiska studier
tillägnade professor Eva Nyman

Redigerade av Lars-Erik Edlund & Elżbieta Strzelecka
under medverkan av Thorsten Andersson

Umeå 2017

Ingår i Kungl. Skytteanska Samfundet Handlingar som nr 77
och i Nordsvenska som nr 26

© 2017 Kungl. Skytteanska Samfundet, Institutionen för
språkstudier, Umeå universitet, och respektive författare

ISBN 978-91-86438-58-6

ISSN 0560-2416 (Kungl. Skytteanska Samfundets Handlingar)

ISSN 0282-7182 (Nordsvenska)

Omslagsbilden visar ett förgyllt spänne från mellersta vikingatiden,
funnet på Andersön (Jämtlands läns museum 28056).

Foto: Bengt Nordqvist, Jamtli, Östersund.

Design och layout: Ord & Co i Umeå AB

Tryck: Arkitektkopia, Umeå

Umeå 2017, Sverige

Ann-Catrine Edlund

Att skriva fram ett modernt jag

Dagboken som vardaglig skriftpraktik
under tidigt 1900-tal

Månda

I dag till Luleå följer med 8
bussen seljer 7 kilo strömming
Mattor till Fru Engström 17 alnar
lite öfver 11 kr skall ha 6 alnar
till [...] Tack och lof Julia (I:55)

I mars 1933 redovisar Julia Englund resultatet av en lyckad försäljningsresa till Luleå stad då hon både levererat strömming, som hon fiskat tillsammans med sin bror, och mattor som hon själv vävt till fru Engström. Julia var bosatt i Bensbyn, en by strax norr om Luleå i Norrbotten, i norra Sverige. Hennes försörjningssituation kan bäst liknas vid den mångsysslande småföretagarens. Under sommar- och hösthalvåret fiskade hon med sin bror i Lule yttre skärgård. Under vinterhalvåret tillverkade hon mattor vid sina vävstolar i hemmet i Bensbyn, där hon bodde med brodern. Fisken och mattorna levererades och såldes till kunder inne i Luleå stad. Julia avslutar ofta dagens anteckning med den lovprisande frasen *Tack och lof*, som för Julia har en religiös innebörd. Hon var aktiv medlem i baptistförsamlingen hemma i Bensbyn. Julias dagboksanteckningar finns bevarade från 1932–40 och från 1943–48 då Julia var 50–66 år.¹ Anteckningarna har vanligen denna dokumenterande och registrerande karaktär. Här noteras händelser som skett under dagen och Julia lämnar sällan kommentarer till det inträffade. Denna

¹ Dagböckerna förvaras på Norrbottens museum. För berättelsen om hur Julia Englunds dagböcker hamnade på arkivet se Edlund 2007 s. 60 f.

typ av dokumenterande dagliga anteckningar där skribenten är hemmahörande i jordbruksmiljö brukar kallas för *bondedagböcker*.²

I projektet »Ett rum för dagen» har jag studerat Julia Englunds skriftpraktik med ett särskilt fokus på praktikens samband med en aspekt av identifikation – det som kan kallas för skribentens upplevda identitet eller subjektiva identitet och som också kan betecknas som *jaget*. Jag har även diskuterat huruvida praktiken har möjliggjort ett vidgat handlingsutrymme för Julia Englund (Edlund 2007).³ Studien kan placeras innanför forskningsområdet skriftens sociala historia (*the social history of literacy*). De frågeställningar som fokuseras inom detta tvärvetenskapliga fält behandlar framför allt identifikation, modernitet, skriftkompetens, språkpolitik och språksociologi. Inom det språksociologiska området studeras bland annat hur de standardiserade nationalspråken implementerats hos medborgarna som vanligen pratade något av folkspråken, eller dialekt (Hernández-Campoy & Conde-Silvestre 2012). Inom forskningsområdet är det vanligen de folkliga skriftpraktikerna som står i fokus.⁴ Inom en nordisk och europeisk språkontext är forskningsområdet starkt utvecklat (se t.ex. Sinor 2002, Howard 2012, Att läsa och att skriva 2012, Lyons 2013, Människor som skriver 2013, White field, black seeds 2013, Vernacular literacies – Past, present and future 2014, Reading and writing from below 2016). På svenskt område är studiet av skriftens sociala historia endast påbörjad (Liljewall 1995, 2001, 2007, 2013, Edlund 2007, 2008, 2012, 2016).

I den här artikeln sammanfattas den berättelse om jaget som växer fram i fallstudien av Julias skriftpraktik i »Ett rum för dagen». Men jag vill här också belysa en ytterligare möjlighet till identifikation som dagbokens

² Forskning på bondedagböcker har bedrivits i Sverige sedan 1970-talet och har bl.a. resulterat i en inventering av dagböcker som samlats i ett nationalregister (Larsson 1992). Dagböckerna har främst studerats av etnologer och historiker (t.ex. Larsson & Myrdal 1995, Liljewall 1995, Johansson 1996, 2002), men även av en språkvetare ur ett sociolingvistiskt perspektiv (Svenske 1993, jfr Gunnarsson 1995). Bondedagböcker skrivna av kvinnor har behandlats ytterst sparsamt i både internationell och svensk forskning (Hopf-Droste 1981, Kildegaard 1985, Sinor 2002, Johansson 1996, 2002). Detta förklaras till viss del av materialsituationen – det finns endast få agrara dagböcker bevarade som förts av kvinnor. Termen *bondedagbok* kan diskuteras, eftersom den är begränsande i sin hänvisning till social miljö och kön, i och med att den endast refererar till agrar miljö och implicerar en manlig skribent (Liljewall 1995 s. 34). En mer rättvisande och inkluderande benämning skulle kunna vara *folklig dagbok*.

³ För en presentation av materialurval se Edlund 2007 s. 65 f.

⁴ Jag använder här historikern Britt Liljewalls förståelse av begreppet *folklig* – det skriftbruk som associeras med »obemärkta män och efterhand också kvinnor ur de breda icke-priviligerade befolkningslagren» (Liljewall 2012 s. 43). Den engelska term som används inom forskningsområdet för att beteckna denna grupp av skriftbrukare är vanligen *ordinary people* (White field, black seeds 2013 s. 8).

skriftpraktik erbjuder – att identifiera sig som en modern samhällsmedborgare där skrifthandlingar utgör en betydelsefull del av vardagen och det sociala livet.

Figur 1. Julia Englunds bevarade dagboksanteckningar återfinns i fyra svarta vaxdukshäften och täcker följande år 1932–33, 1933–36, 1936–40 och 1943–48. Böckerna har av mig nummerats I–IV. Ett snöre i övre vänstra hörnet på en av böckerna vittnar om att boken förvarats upphängd. Foto: Maria Sundström.

Dagboksskrivande – en vardaglig skriftpraktik

Att skriva dagbok är en vardaglig aktivitet som inom skriftforskning kallas för en *vardaglig skriftpraktik*.⁵ Begreppet är användbart när man ska diskutera dagboksskrivande. Med *vardaglig* betonas att skriftpraktiken är förankrad i skribentens vardagliga erfarenheter och att den har en tydlig koppling till dennes vardagsliv samt att praktiken dessutom fyller vardagliga syften. Med *skriftpraktik* betonas att skriftaktiviteten ingår i ett socialt sammanhang

⁵ *Vardaglig skriftpraktik* är en direkt översättning av *vernacular literacy practices* (Barton & Lee 2013 s. 138). Jennifer Sinor använder begreppet *ordinary writing* för vardagligt skriftbruk i sin studie av en kvinnas dagbok från det sena 1800-talet. Hon kontrasterar här *ordinary writing* mot *literary writing* (Sinor 2002 s. 5 f.).

– i en social praktik – och den meningsskapande betydelse som aktiviteten får i människors vardag. Begreppet *-praktik* markerar också att deltagarna utför en aktiv handling med skriftens hjälp. Andra karakteristika för vardagliga skriftpraktiker är att de är inlärd informellt vilket innebär att inläring och användning av praktiken vanligen sker samtidigt. Man deltar dessutom frivilligt i praktikerna och de är kreativa eftersom de sällan är reglerade. De vardagliga skriftpraktikerna brukar också vara lågt värderade och förbisedda när man talar om läsande och skrivande (Barton & Hamilton 2012 s. 251 ff.).

Den sociala verkligheten blir skriftbaserad

Att den sociala verkligheten under det tidiga 2000-talet till betydande del är skriftbaserad och uppbyggd av vardagliga skriftpraktiker råder det inte något tvivel om.⁶ Vi kommunicerar via skrift i det som idag går under beteckningen *sociala medier*: på Facebook, Instagram, Twitter och mail – ofta också i kombination med bilder. Dessa vardagliga skriftpraktiker utgör alltså en viktig del av människors sociala liv idag. Literacy-forskaren Deborah Brandt menar att vi nu befinner oss i en andra fas av mass literacy» som inleddes mot slutet av 1900-talet i och med den digitala revolutionen. Den första fasen av »mass literacy» inleds under 1800-talet i och med de alfabetiseringsprocesser som då företogs (Vincent 2000, Brandt 2009 s. 70, 2014 s. 15 ff.). Och redan för drygt 100 år sedan var vardagliga skriftpraktiker så pass utvecklade att man kan säga att betydande delar av den sociala verkligheten var skriftbaserad redan då (Edlund 2016). En förutsättning för att de vardagliga skriftpraktikerna skulle få en folklig förankring var naturligtvis den spridning av skriftkompetens som ägde rum under 1800-talet – som en del i moderniseringsprocesser och i nationsbyggande inte bara i Sverige, utan i hela Västeuropa (se exempelvis Vincent 2000, Lyons 2007 s. 29). En modern medborgare förväntades ha skriftkompetens och förväntades också kunna delta i olika skriftpraktiker.⁷

Den dominerande vardagliga skriftpraktiken var det folkliga brevskrivandet. Att skriva brev under 1800-talet var så vanligt att man kan prata om en övergång från muntlig till skriftlig kultur. Historikern Britt Liljewall

⁶ Literacy-forskarna David Barton och Carmen Lee använder begreppet *textually mediated social world* för att beskriva det starka sambandet mellan skriftpraktiker och det sociala livet (Barton & Lee 2013 s. 27). Begreppet som ursprungligen introducerats av sociologen Dorothy Smith (1990) är svåröversatt. Jag har valt att använda frasen *en social verklighet som är skriftbaserad* för att täcka in sambandet mellan skriftpraktiker och sociala dimensioner av verkligheten.

⁷ Skrivkunnigheten i Sverige fortsatte dock att variera utifrån både social tillhörighet och kön inom den breda och socialt skiktade allmogen – åtminstone ett par generationer efter folkskolans införande 1842 (Liljewall 2012 s. 44).

som studerat 1800-talets folkliga brevkultur konstaterar: »Att det skett en förskjutning från en muntligt dominerad folklig kultur till en skriftlig står klart» (Liljewall 2007 s. 185, jfr Lyons 2013 s. 246). Liljewall (2007 s. 186) går så långt att hon menar att brevkulturen var en viktig väg till det moderna samhället. Skriftens genomslag i det dagliga sociala livet stärktes av andra vardagliga skriftpraktiker som fick bred folklig spridning under det sena 1800-talet och det tidiga 1900-talet – genom vykort, visböcker, levnadsminnen och dagböcker. Vykortet introducerades under sent 1800-tal, men fick sitt genomslag under det tidiga 1900-talet. En vykortsvåg svepte då över hela Europa som tycks ha sköljt över samtliga nivåer i samhället – alla som kunde läsa och skriva skickade vykort (Hall & Gillen 2007 s. 101, Edlund 2012 s. 138). Den handskrivna visboken verkar ha haft sin storhetstid decennierna runt 1900. Den användes vanligen av ungdomar som kopierade texter och delade med varandra – en slags semi-offentlig skriftpraktik (Edlund 2008, 2012 s. 141 f.). Det folkliga levnadsminnet kan beskrivas som en tillbakablick på livet i den skrivna berättelsens form, oftast nedskrivna när skribenten närmar sig 60 år. Levnadsminnet är alltså skrivet i efterhand och därmed medvetet strukturerande, reflekterande och tolkande (Liljewall 2001 s. 56). Den folkliga dagbokens skriftpraktik, där erfarenheter dokumenteras skriftligt i s.k. bondedagböcker, är en praktik som etablerar sig under tidigt 1800-tal, expanderar mot mitten av 1800-talet och lever vidare under 1900-talet.⁸ Praktiken utmärker sig i förhållande till övriga vardagliga skriftpraktiker under samma period, eftersom den inte i samma utsträckning ingår i ett socialt sammanhang. Det är ofta endast skribenten själv som deltar i skriftpraktiken.⁹

Det moderna jaget

Sociologen Anthony Giddens har beskrivit det moderna identitetsprojektet som ett reflexivt projekt som byggs upp av biografiska berättelser som tillsammans lägger grunden för den subjektiva upplevelsen av jaget. Många av

⁸ Se Edlund 2007 s. 20 ff. för en utförlig presentation av bondedagbokens skriftpraktik.

⁹ Den folkliga dagbokspraktiken kan dock inbegripa flera deltagare. Det finns flera exempel på dagböcker där två och fler personer i hushållet är medskribenter i dagboken (se Edlund 2007 s. 242 n. 10, Johansson 1996, Larsson 1992 s. 158, 160, 162). Den folkliga dagbokspraktiken kan alltså vara semi-offentlig. En möjlig placering av dagboken i hemmet stärker också antagandet att den folkliga dagbokspraktiken var semi-offentlig. Vetenskapsakademiens almanacka som ofta användes i skriftpraktiken, kunde vara försedd med ett snöre för upphängning på väggen i köket (Edlund 2007 s. 24). En av Julia Englunds anteckningsböcker bär också spår av att ha varit upphängd på väggen. Jag har för avsikt att diskutera frågan om den folkliga dagbokspraktikens övergång från semi-offentlig praktik till mer privat praktik i ett annat sammanhang.

berättelserna, eller om man så vill narrativerna, är sammanhängande och ger en tillfällig konstans åt jaget, men endast tillfällig, för eftersom jaget är reflexivt så revideras berättelserna ständigt. Identitet förläggs till händelser och erfarenheter istället för att identitet bestäms som en kvalitet eller som ett attribut (Giddens 2005 s. 13, 44 f.).

De vardagliga skriftpraktiker som etablerades under det sena 1800-talet och sedan utvecklades vidare under det tidiga 1900-talet bidrog till att skapa sådana berättelser baserade på individuella erfarenheter. De bidrog till att stärka idén om ett modernt jag för de många människor som aktivt deltog i praktikerna. Skriftartefakter är nämligen särskilt effektiva byggare av berättelser eftersom de är både hållbara och beständiga och dessutom kan förflyttas mellan olika kontexter – i både tiden och rummet (Brandt & Clinton 2002 s. 344 ff., Barton & Hamilton 2005 s. 30, Bartlett 2008). Skriftpraktikerna deltog i berättelsebyggandet av den egna identiteten vare sig det handlade om visbokens kopierande praktik, vykortets och brevets kommunicerande praktik eller dagbokens dokumenterande praktik. Dagbokens skriftpraktik hade särskilt goda förutsättningar för att stärka skribentens uppfattning om det egna jaget eftersom det vanligen var skribentens egna erfarenheter och upplevelser som dokumenterades i dagboken. Dagbokspraktiken gav också en möjlighet att sätta jaget i relation till de sociala sammanhang där skribenten ingick.

Berättelsen och jaget

Vilken möjlighet har då den enskilda individen att bygga sina egna berättelser om jaget? Denna fråga leder in på mer allmänna filosofiska frågeställningar om individers handlingsförmåga innanför etablerade kulturella och sociala mönster. Jag har valt att utgå från teorier som lanserats av filosofen Seyla Benhabib och historikern Joan Scott (Benhabib 1997, Scott 1992, 1999).¹⁰ De uppehåller sig båda vid frågan om skapandet av jaget och subjektivitet och framhåller individens egen medverkan i identitetsskapande processer, där varje enskild individ antas vara medskapare i berättelsen om sitt liv. Benhabib fokuserar på det muntliga berättandet i en modell som hon benämner »språkligt interaktiv modell för identitetskonstitution» (Benhabib 1997 s. 139).

Vi föds in i samspråksvävar eller berättelsevävar – från familjeberättelsen till den lingvistiska berättelsen till könsberättelsen och till makroberättelsen om den kollektiva identiteten. Vi blir de vi är genom att lära oss att bli samtalspartners i dessa berättelser. Men trots att vi inte väljer de vävar i vars nät vi till en början är fångna och inte själva väl-

¹⁰ För utförliga diskussioner av dessa teorier se Edlund 2007 s. 49 ff. med noter.

jer vilka vi önskar samtala med, består vår handlingsförmåga i att vi av dessa berättelser och berättelsefragment kan väva en livshistoria som känns meningsfull för oss, betraktade som unika individuella jag. (Benhabib 1997 s. 138.)

Vi är alltså inte ohjälpligt fångna i de kulturella och sociala vävar där vi är inplacerade. Vår handlingsförmåga består av att vi själva kan bidra till att forma berättelsen om våra liv. Det ständiga berättandet ger också kontinuitet åt jaget.

Även Joan Scott synliggör individens handlingsutrymme i identitets-skapande processer utifrån begreppet *erfarenhet*. Hon menar att subjektivitet konstitueras genom individers enskilda erfarenheter. Det är dock viktigt att betona att individers erfarenheter aldrig är självständiga, dvs. erfarenheten är alltid beroende av de kulturella och sociala sammanhang där individen ingår. De tolkningar som individer gör av sina erfarenheter relaterar alltid till en diskurs och kan därmed sägas ha en politisk bakgrund (Scott 1992 s. 34, 1999 s. 44).

Individer eller enskilda subjekt kan alltså delta aktivt i tillblivelsen av berättelserna om det egna jaget. För denna studies vidkommande innebär det att Julia Englund betraktas som medskapare i de berättelser som bidrar till att forma hennes jag – hennes upplevda identitet. I dagbokens skriftpraktik skapas en skriftburen berättelse där egna erfarenheter, upplevelser och känslor dokumenteras och bevaras. Men Julia Englund är naturligtvis inte ensam deltagare i formandet av sin berättelse, i skapandet av sitt jag. Det finns här många diskursiva förutsättningar som är specifika för den tid och den plats där hon levde och verkade.

Dagbokens tre rum

Vid läsningen av Julia Englunds dagbok konstaterar man snabbt att Julia själv står i centrum i sin skriftpraktik.¹¹ Hon utgår nästan genomgående från sitt eget perspektiv i redogörelser för handlingar och upplevelser i dagboksanteckningarna. Jag har valt att betrakta Julias anteckningar ur ett rums-
ligt perspektiv där jag kunnat urskilja tre levda rum innanför dagbokens

¹¹ Att dagboksskribenten själv ska stå i centrum i skriftpraktiken kan tyckas självklart, men är det ingalunda i denna tid och miljö. En studie över en moders och dotters dagboksskrivande på en gård i Hälsingland under 1920-tal visar att modern i stort sett behandlar samma ämnen som männen, dvs. männens arbete, hushållets resor och umgänge. Hon dokumenterar även vad männen inte gjorde. Dotterns skrivande utgör däremot en redogörelse även för kvinnornas sysslor (Johansson 1996 s. 114 f.). I den unga pigan Linnéa Johanssons dagbokspraktik är det också mannen på gården som är huvudperson i texten (Edlund 2007 s. 117).

Figur 2. Julia Englund vid ca 25 års ålder. Fotot är taget i systrarna Henny och Alma Tegströms fotoateljé i Luleå. Foto: Norrbottens museums arkiv.

väggar: företagandets rum, trons rum och hushållets rum. I företagandets rum noteras Julias företagsverksamhet med fiske, vävning och försäljning. I trons rum dokumenteras hennes trosutövning inom baptistförsamlingen och i hushållets rum noteras det arbete som är knutet till hemmets skötsel.

De tre rummen är naturligtvis svåra att avgränsa från varandra. Julias sociala nätverk överbryggat många gånger alla tre rummen, eftersom företagsverksamheten och hennes religiösa engagemang innebar betydande sociala kontakter. Det finns dock en analytisk poäng med att inplacera Julias aktiviteter och upplevelser innanför tre olika rum. Både företagandets rum och trons rum är till stor del inrymda i ett offentligt rum – stadens offentliga rum där Julia försäljer sina varor och de offentliga kyrkorum där baptistmötena äger rum.¹²

Företagandets rum

Julias dokumentering av egna aktiviteter dominerar i företagandets rum och i trons rum. Hela arbetsprocessen med vävning av mattor noteras i detalj: när hon revar väven, när hon sätter upp den, väver, klipper ned och levererar den färdiga mattan, oftast till en kund inne i Lule stad. I januari 1937 väver hon till fru Olsson som är en trogen kund, guldmästarens hustru i Luleå. Efter en veckas arbete är mattan färdig för leverans och Julia noterar även det beröm hon får av fru Olsson.

Freda – 9 meter mattor
I dag till Stan Fru Olsson är mycket
belåten med Matterna [...]
Tack och lof Julia (III:24 f.)

Arbetet med fisket dokumenteras lika omsorgsfullt från fångst och fiskberedning till leverans och försäljning. Fisket bedrivs under sommaren i Lule södra skärgård, och på hösten i Lule norra skärgård. Även fisken säljs inne i Lule stad dit de reser in ungefär en gång i veckan från sitt fiskeläger.

Måndagen den 28/6
I dag reser vi till Stan till
Skurholmen seljer fisk 50 öre
kilo kring hundra kilo allt går
lyckligt och väl blåser lite sydlig
hem Tack och lof Julia (I:6)

¹² Det kan dock vara svårt att avgränsa det offentliga mot det privata i denna norrländska agrara miljö, eftersom även hemmet till betydande del kan sägas ha utgjort ett offentligt rum. För Julias vidkommande är detta synligt genom att hennes produktion av textila varor försiggår i hemmet och trosutövningen i viss mån försiggår i hemmiljö vid bönestunder.

Figur 3. Julia Englund med brodern August Englund. Troligen befinner de sig här på ön Norr-Espen. I bakgrunden torkställningar för nät. Foto i privat ägo.

Mot slutet av sommaren plockar Julia bär i skärgården, hjortron, blåbär, hallon och lingon, som hon också säljer till kunder inne i Lule stad.

Lörda -10-7-1937
I dag plockar jortron för första gången
Hitta 6 liter allt jick bra (III:41)

Trons rum

I trons rum deltar Julia aktivt i baptistsamfundets möten. De allra flesta möten är av organiserad karaktär och förekommer i offentlig miljö, i kapel-

let hemma i Bensbyn, eller i Ebeneserkyrkan i Luleå samt i Betelkapellet i Gammelstad. Men Julia deltar även i möten som tycks ha en mer improviserad karaktär, bönestunderna som alltid äger rum i hemmiljö.¹³

Att döma av antalet gjorda anteckningar tycks Julia konsekvent dokumentera sitt deltagande i möten. En särskilt mötesintensiv period mellan 27 januari och 19 februari 1933 går Julia på möten nästan varje dag. På dessa 24 dagar hinner hon med att bevista hela 21 möten. Söndagen den 12 februari 1933 är Julia med på två möten: ordinarie mötet i kapellet och årsmöte med söndagsskolegruppen då hon även blir vald till städerska i kapellet.

Söndan den 12 - 2 - 1933
I dag möte half 11 äfven
Söndagsskola Gruppens Årsmöte
kl 3 riktigt intressant flera
frelsta unga Män och kvinnor
sen i fjol blef vald som
städerska i Kapellet äfven
de öfriga var sin stjenst
Tack och lof Julia (I:46)

Arbetet som städerska i kapellet innebär även att elda inför söndagsskolans möten.

Sönda
I dag eldar i Söndagsskolan är öfver
mötet Gustaf och Arnevi Hildur Ek var
där äfven (III:25)

Julia är aktör i trons rum i ytterligare ett avseende i sitt dagboksskrivande. Skrivandet ger henne ännu en möjlighet att praktisera sin tro genom nedskrivande av tacksägelser och böner och någon gång ett bibelord.

Det är också i trons rum som andra aktörer än Julia framträder i anteckningarna. Julia redogör bl.a. för församlingsmedlemmars starka religiösa upplevelser, men redovisar också stundom deras tveksamhet och tvivel inför sin tro.

¹³ De norrländska väckelserörelserna och de frikyrkliga samfundet kan sägas ha utgjort en alternativ offentlighet – en offentlighet som kunde erbjuda visst handlingsutrymme för kvinnor. Historikern Carola Nordbäck diskuterar kvinnornas medverkan i den norrländska väckelsen och lyfter där fram flera exempel på att kvinnor kunde inneha ledande positioner under förra hälften av 1800-talet. Men i takt med att väckelserörelserna fick en allt mer fast organisatorisk form styrdes kvinnornas verksamhet in på mer kvinnligt omvårdande områden som diakoni, söndagsskola och syföreningsverksamhet (Nordbäck 1997).

Figur 4. Julias mötesdeltagande inskränker sig inte till möten i hembyn, utan hon besöker också andra kapell och kyrkor i Luleå socken. Hon besöker Ebeneserkyrkan i Luleå i samband med familjesammankomster hos syster Anna vid jul, påsk och pingst. Kyrkan tillhörde Luleå baptistförsamling och byggdes till nyåret 1906. Foto: Gustaf Holmström år 1937. Luleå kommuns stadsarkiv.

Hushållets rum

Julias handlingar i det tredje rummet, hushållets rum, dokumenteras inte lika omsorgsfullt. Av skötseln av hennes och broderns gemensamma hushåll noteras mestadels det hushållsarbete som utförs veckovis eller månadsvis, städning, bakning och tvätt. Av anteckningarnas antal att döma så görs inte heller denna dokumentation alltid konsekvent.

Julias arbete med storbak hör till de sysslor som ofta dokumenterats. Baket kunde ta flera dar i anspråk. Degen skulle sättas en dag, hela följande dag ägnades åt baket och dan därpå skulle baket städas undan.

Idag ställer till baka och jör deg (III:177)
Idag bakar Mimmi o jag går mycket bra (III:178)
Idag rustar efter baksten (III:178).

Noteringar om vardagens matlagning är mycket sällsynta. Julia gräddar plättar och våfflor vid några tillfällen – en måltid som kanske noterats för att den då hade karaktär av festmåltid. Annars finns endast ytterligare en notering om att hon steker strömming.

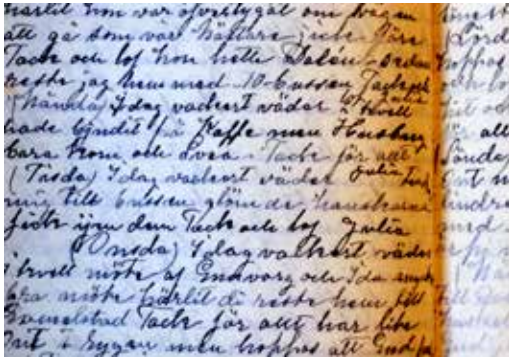
Lörda Idag stormar hela dagen tvätta steker strömming och rustar sönda (III:189).

Veckostädning noteras ibland. När hon städat inför söndagens vilodag skriver hon: »Idag rustar till Sönda» (III:27), eller »rustar till Lörda» (III:158). Annars är hennes redogörelser för hemarbetet många gånger svepande, exempelvis: »Jär lite av varje» (III:154), »arbetar i ett och annat» (III:155).

I tacksamhetens och förnöjsamhetens tecken

Julia dokumenterar inte endast sina handlingar. Hon dokumenterar även sina upplevelser och känslor i samtliga tre rum, med viss övervikt för trons offentliga rum. Hennes skildringar av upplevelser och känslor ger uttryck för en positiv och förnöjsam livshållning både när hon värderar egna handlingar och värderar sammankomster i sociala sammanhang. Man kan säga att hon skriver i tacksamhetens och förnöjsamhetens tecken.

Den tacksamhetens lov som genomsyrar anteckningarna har sin förankring i den baptistiska tron. Julia nedtecknar nästan dagligen en allmänt lovprisande fras. Varianter på *Tack och lof* är *Tack för allt* (I:45) och *Tack för allt i Jesu namn* (IV:12). Julia beskriver nästan alltid sin upplevelse av mötena i positiva ordalag, att det varit *mycket härligt*, *mycket trevligt*, *mycket bra* och ibland *riktigt saligt*. Utöver de mer generella omdömen om mötenas karaktär ger Julia även uttryck för sina religiösa upplevelser genom att beskriva sin känsla av Guds närvaro vid mötet: »Guds ande var riktigt nära» (I:37). Hon

Figur 5. Julia använder olika pennor i hemmet i Bensbyn och i fiskestugan på Norr-Espen. Man kan förmoda att Julia hade en fast skrivplats i Bensbyn och här görs noteringarna med bläck. När hon är ute i skörgården skriver hon istället med blyertspenna, anilinpenna eller röd penna, antagligen eftersom det saknades en fast skrivplats i fiskestugan. Foto: Maria Sundström.

skildrar även församlingsmedlemmarnas starka religiösa upplevelser och gläds då med dem som väljer att döpa sig och ansluta sig till baptismen.

De egna handlingarna inom företagandets rum värderas också i samma positiva anda, *allt går bra*, är närmast en formelartad fras som hon använder här. Det går bra att väva mattan, att leverera den och att sälja fisk. Vid flertalet tillfällen får hon positiv bekräftelse av sina kunder vid leverans av mattor, en värdering som hon noterar.

I hushållets rum är de positiva omdömena inte lika vanliga, men ibland noterar hon att det går bra att rusta, städa och baka. All social samvaro med familj och vänner är också »trefligt».

Beklagande kommentarer

Även om grundtonen är positiv i Julias anteckningar, finns här även uttryck för beklagande kommentarer som i första hand relateras till trons rum och företagandets rum. Vid ett tiotal tillfällen noterar Julia kritik mot baptistförsamlingens möten och dess framtida organisation. En pastor i Bensbyn får bl.a. kritik för sitt nervösa beteende och för längden på sitt anförande (I:47). Ett symöte ges karakteristiken »Inte det bästa symöte», eftersom en av mötesdeltagarna kommit med skvaller (I:35). Ungdomsföreningens månadsmöte i april 1933 var »inte alls bra», men här noterar inte Julia orsaken till sitt missnöje (I:61). Under 1937 pågår inre stridigheter i baptistförsamlingen till följd av en fraktions önskan att bryta sig ur Svenska baptistsamfundet. Julia motsatte sig denna utbrytning, som senare kom till stånd, vilket framkommer av ett protokoll där hon och flera andra församlingsmedlemmar reserverat sig mot beslutet om utbrytning.¹⁴ Dessa inre stridigheter i församlingens arbete föranleder bl.a. denna oroliga kommentar:

¹⁴ Protokoll fört vid Neder-Luleå I Bapt. församlings ordinarie månadsmöte söndagen den 2 maj 1937. (Folkrorelsernas arkiv i Norrbotten. Nederluleå första baptistförsamling. Arkiv 651.)

Sönda
I dag Församlingsmöte
I dag en viktig dag då Församlingen
skall delas midt i två eller delning
ja Gud vet best allt velsigna oss
alla Tack och lof Julia (III:34)

Julias omsorg om församlingens bästa kommer också till uttryck i den sorg som hon visar över de församlingsmedlemmar som väljer att lämna tron och bli »avfallingar», och i hennes oro över minskande uppslutning till möten när hon konstaterar att det varit »lite folk» på mötet.

De flesta beklagande kommentarer i företagandets rum rör väderförhållanden och tekniska problem. Vid dålig väderlek kan de inte fiska och inte heller åka in till stan med sin fångst. Båtmotorn måste också repareras med jämna mellanrum. Julia ger även uttryck för arbetets slitsamma karaktär. Hon har mycket arbete, det är bråttom (I:29, III:174, IV:74) och det myckna arbetet resulterar i trötthet. Vid ett tillfälle uttrycker hon sin tacksamhet över att vävningen avslutats för säsongen och att hon därmed slipper se vävstolarna på ett tag. Julias oro inför sin ekonomi föranleder även beklagande kommentarer, bl.a. när hon menar att en kund betalat för lite för hennes mattor (I:50). Efter broderns död tycks Julia oroas sig mer över sin ekonomiska situation. Hon noterar att allting är »mycket dyrt» och »kostar så mycket» (III:188; IV:55; IV:68), och att hon vid en inköpsresa till stan inte fått några intäkter (IV:46).

I anteckningarna ges även plats för starka känslouttryck. De genomgripande förändringar i hushållets sammansättning som inträder när Julias syster Mina och hennes bror August dör föranleder upprepade uttryck för känslor av sorg och saknad.

Dagbokens skrivna berättelse och jaget

Julia Englunds dagbokspraktik är ett exempel på en vardaglig skriftpraktik där sammanhängande berättelser om jaget skapas. Men det är viktigt att betona att praktiken inte utgår från ett medvetet identitetssökande. Bonde-dagböckernas berättelser handlar inte uteslutande om det individuella livet och inte heller handlar de om sammanhållna livsprojekt (Johansson 1996 s. 111).

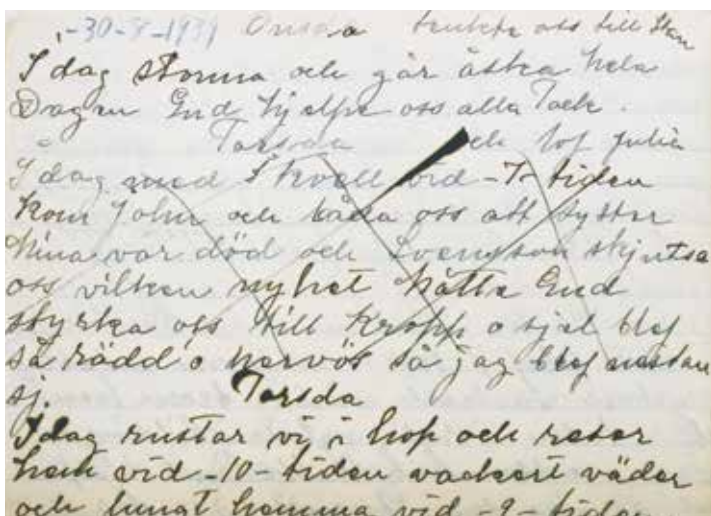
Vilka berättelser om jaget finns då framskrivna i Julia Englunds dagboksanteckningar? Först och främst kan man konstatera att det finns ett generellt samband mellan dagbokens skriftpraktik och identifikation, ett samband som berör alla skilda former av dagboksskrivande. Den dagliga skrivhandlingen ger i sig kontinuitet och beständighet åt skribentens iden-

titet. I dagboken skrivs vardagliga erfarenheter in i en berättelse om tidens gång där stundens flyktiga erfarenhet ges en permanent form genom skriften. Tiden blir en sammanhållande faktor för det jag som formas och omformas i skrivhandlingen. Julia byter miljö säsongvis när hon flyttar från stugan i Bensbyn ut till skärgården och hon åker också på återkommande försäljningsresor in till Lule stad. I denna rörliga tillvaro finns det en konstant: hennes dagliga skrivhandlingar i dagboken.

I den forskning som bedrivits på kvinnors dagboksskrivande brukar bl.a. tre ytterligare identitetsskapande funktioner hos skrivandet framhållas: Att skrivandet bekräftar det egna jaget, att skrivandet ger en möjlighet att utforska nya möjligheter, och att skrivandet kan utgöra ett motstånd eller en utmaning mot sociala strukturer som exv. den rådande genusordningen.¹⁵ Dagbokspraktikens bekräftande funktion framhålls bl.a. av Katie Holmes som studerat dagböcker skrivna av australiensiska gifta vita medelklasskvinnor i urban miljö under tidsperioden 1920–30. Hon menar att kvinnorna gjorde anspråk på ett utrymme för sig själva genom att skriva dagbok. I dagboken nedteknades bl.a. kvinnornas ändlösa hushållsarbete, ett arbete som varit kulturellt och historiskt marginaliserat. Deras anteckningar speglar vad som varit viktigt i deras liv, dvs. en bekräftelse av värdet i deras »livsgärning» inom en kultur som värderade kvinnors erfarenhet och kvinnors verksamhet som perifera. Att skriva dagbok utmanade inte kvinnornas traditionella roller som hustru, moder, dotter och hushållsföreståndare, men i skrivandet kunde kvinnorna tillföra status till sina aktiviteter, en status som annars förnekades dem (Holmes 1994 s. 18).

Julia Englund skriver i sin dagbok vid samma tidpunkt som de australiensiska kvinnorna, men på en annan kontinent, i agrar miljö och har inget föräldransvar. Hennes praktik förenas med dessa kvinnor i att den i första hand fyller en bekräftande funktion. Hennes dagliga handlingar bekräftas och synliggörs både inom företagandets rum, trons rum och hushållets rum, med undantag för vardagens repetitiva hushållssysslor. I företagandets rum möjliggör skriftpraktiken ett bekräftande av hennes hantverkskunnande både genom den noggranna dokumentationen av utfört arbete och av den bekräftelse hon får av sina kunder. I förlängningen kan man säga att praktiken stärker och bekräftar hennes yrkesidentitet både som väverska och som fiskare. Julia bekräftar sig också som en tänkande och kännande individ i

¹⁵ Dagboksskrivande kan innebära ett utforskande av jaget där skribenten tillåts utveckla nya möjligheter eller nya sätt att leva utan rädsla för att bli censurerad. Man kan betrakta skrivandet som ett försök av kvinnor att stärka sig själva även om detta sker innanför rådande makt- och genusrelationer (Holmes 1994 s. 3). Ett skrivande som utmanar rådande maktrelationer kan sägas innehålla en subversiv potential (se Schiwy 1994; se även Cooper 1987 s. 96).

Figur 6. Julias syster Mina dör i augusti 1939. Hon och brodern August nås av dödsbudet på ön Norr-Espen. Beskedet om dödsbudet finns skildrat i två olika versioner i Julias dagbok, med två sidors mellanrum. Den senare av versionerna är betydligt mer dramatisk där Julia också beskriver sin rädsla och nervositet. Denna version har korsats över. Foto: Maria Sundström.

och med att hon i anteckningarna ger uttryck för sina upplevelser i samtliga tre rum. I första hand är det de positiva upplevelserna som förstärks, men hon bekräftar även sina svårigheter där hon ger uttryck både för oro över sin ekonomi och för sorg samt beklagar uppkomna problem inom baptistförsamlingen. Här finns också starka uttryck för sorg och saknad.

Det finns en antydning till en utforskande funktion i Julia Englundskriftpraktik. Hon har ibland skrivit ner två versioner av en och samma händelse, exempelvis skildras syster Minas dödsbud på två olika sätt (se Edlund 2007 s. 164 ff.). Med hjälp av skriften kan hon pröva att betrakta händelser ur olika perspektiv (se figur 6). Skriftpraktiken erbjuder därmed en möjlighet att utforska alternativa sätt att betrakta tillvaron.

Kan då dagbokens skriftpraktik sägas ha inneburit ett vidgat handlingsutrymme för Julia? Ja, jag menar att skrivandet ger ett något utvidgat handlingsutrymme som kan relateras till Julias aktiva deltagande i en offentlig sfär. I sin yrkesutövning vistas Julia Englund i stadens offentliga rum. Skriftpraktiken bör ha fungerat stärkande på hennes yrkesidentitet eftersom hon där fick möjlighet att synliggöra sin kompetens, kapacitet och ge en värdering av arbetsresultat. I sin trosutövning vistas hon i baptistförsamlingens offentliga rum där skriftpraktiken i viss mån kan sägas ha en utmanande karaktär. Skriftpraktiken ger en möjlighet att kritiskt kommentera skeenden i trons offentliga rum, där hon ger uttryck både för oro och

för negativ kritik. De kritiska kommentarerna är visserligen få till antalet, men får desto större tyngd genom att de så starkt avviker från hennes annars så positiva och toleranta hållning.

Dagbokspraktiken och det moderna jaget

Människors sociala verklighet blir till betydande del skriftbaserad redan under den första fasen av »mass literacy» genom de vardagliga skriftpraktiker som utvecklas under det sena 1800-talet och som lever vidare in i 1900-talet. För att kunna delta i praktikerna krävdes både skriftkompetens och kunskap om svenskt riksspråk – kompetenser som spreds inom den svenska nationen till de breda befolkningslagren i och med folkskolans införande. De vardagliga skriftpraktikerna erbjöd också en möjlighet att praktisera både den funktionella skriftkompetensen och det standardiserade skriftspråket. De artefakter som ingick i dessa skriftpraktiker – vare sig det var vykortet, brevet, visboken, levnadsminnet eller dagboken – kan också sägas vara ett attribut för den moderna samhällsmedborgaren som förväntades kunna delta aktivt i skilda skriftpraktiker (Edlund 2016).

Den framväxande idén om ett självständigt modernt jag stärks genom de vardagliga skriftpraktikerna. Skriftpraktikerna blev ett nytt sätt att organisera och dokumentera individuellt gjorda erfarenheter i skriftens form för den breda allmänheten (jfr Darnton 2009 s. 169). Skribenterna får här en möjlighet att utveckla idén om det moderna jaget och blir aktörer i en social verklighet som är skriftbaserad – vare sig skrivhandlingen består av att skriva brev eller vykort, samla texter i en visbok, eller av att skriva dagboksanteckningar. I texterna byggs skilda representationer av skribentens världsbild – genom t.ex. individuella textsamlingar eller dagboksanteckningar om individuellt gjorda erfarenheter. En sammanhängande identitet skapas med skriftens hjälp.

Sammanfattning

Dagbokens skriftpraktik under tidigt 1900-tal kan alltså sägas delta i identifikationsprocesser länkade till det moderna jaget på två olika sätt. För det första erbjuder skriftpraktikerna en möjlighet att artikulera och utveckla en berättelse om det egna jaget i skriftens beständiga form. För det andra erbjuder skriftpraktikerna en möjlighet till identifikation med den moderna samhällsmedborgaren som både förväntas behärska skriftmediet och förväntas använda skrift i det vardagliga sociala livet. Dagbokens skriftpraktik är här en bland många vardagliga skriftpraktiker som medverkade till att den sociala verkligheten redan under tidigt 1900-tal till betydande del var skriftbaserad.

Källor och litteratur

Källor

Norrbottens museums arkiv i Luleå
Julia Englunds dagböcker.

Folkkrörelsernas arkiv i Norrbotten (Luleå)

Arkiv 651. Nederluleå första baptistförsamling: Matrikel för Nederluleå första baptistförsamling; Protokoll vid gruppmöten, månadsmöten och församlingsmöten.

Litteratur

- Att läsa och att skriva. Två vågor av vardagligt skriftbruk i Norden 1800–2000. Red. Ann-Catrine Edlund. 2012. Umeå.
- Bartlett, Lesley, 2008: To seem and to feel. Engaging cultural artefacts to “do” literacy. Literacies, global and local. I: *The future of literacy studies*. Eds. Mastin Prinsloo & Mike Baynham. Amsterdam. S. 35–50.
- Barton, David & Hamilton, Mary, 2012 [1998]: *Local literacies. Reading and writing in one community*. London.
- Barton, David & Lee, Carmen, 2013: *Language online. Investigating digital texts and practices*. New York.
- Benhabib, Seyla, 1997: »Jagets källor» i modern feministisk teori. I: *Tanke, känsla, identitet*. Red. Ulla M. Holm, Eva Mark & Annika Persson. Göteborg. S. 123–149.
- Brandt, Deborah, 2009: Writing over reading. New directions in mass literacy. I: *The future of literacy studies*. Eds. Mike Baynham & Mastin Prinsloo. Basingstoke. S. 54–74.
- Brandt, Deborah, 2014: Deep writing. New directions in mass literacy. I: *Vernacular literacies (se detta)*. S. 15–28.
- Brandt, Deborah & Clinton, Katie, 2002: Limits of the local. Expanding perspectives on literacy as a social practice. I: *Journal of literacy research* 34. S. 337–356.
- Cooper, Joanne E., 1987: Shaping meaning. Women's diaries, journals, and letters – The old and the new. I: *Women's studies international forum* 10. S. 95–99.
- Darnton, Robert, 2009: *The case for books. Past, present, and future*. New York.
- Edlund, Ann-Catrine, 2007: Ett rum för dagen. En studie av två kvinnors dagboksskrivande i norrländsk jordbruksmiljö. Umeå. (Kulturens frontlinjer 53.)
- Edlund, Ann-Catrine, 2008: Visboken – en deltagare i flera skriftpraktiker. I: *Samlade visor. Perspektiv på handskrivna visböcker. Föredrag vid ett symposium på Svenskt visarkiv 6–7 februari 2008*. Red. Gunnar Ternhag. Uppsala. S. 51–68.
- Edlund, Ann-Catrine, 2012: Att skriva vykort. En vardaglig skriftpraktik i början av 1900-talet. I: *Att läsa och att skriva (se detta)*. S. 137–160.
- Edlund, Ann-Catrine, 2016: The songbook and the peasant diary. As participants in the construction of the modern self. I: *Reading and writing from below (se detta)*. S. 77–96.
- Giddens, Anthony, 2005 [1997]: *Modernitet och självidentitet. Självet och samhället i den senmoderna epoken*. Göteborg.
- Gunnarsson, Britt-Louise, 1995: Varför skriver Erik? Synpunkter på John Svenskes avhandling *Skrivandets villkor*. I: *Språk och stil. Ny följd* 5. S. 153–175.
- Hall, Nigel & Gillen, Julia, 2007: Purchasing pre-packed words. Complaint and reproach in early British postcards. I: *Ordinary writings, personal narratives. Writing practices in 19th and early 20th-century Europe*. Ed. Martyn Lyons. New York. S. 101–117.
- Hernández-Campoy, Juan Manuel & Conde-Silvestre, Juan Camilo, 2012: *The handbook of historical sociolinguistics*. Malden, MA.
- Holmes, Katie, 1994: Making time. Representations of temporality in Australian women's diaries of the 1920s and 1930s. I: *Australian historical studies* 26. Melbourne. S. 1–18.
- Hopf-Droste, Marie-Luise, 1981: *Das bäuerliche Tagebuch. Fest und Alltag auf einem Artländer Bauernhof, 1873–1919*. Cloppenburg.

- Howard, Ursula, 2012: *Literacy and the practice of writing in the 19th century*. Leicester.
- Johansson, Ella, 1996: »Inber och mamma gjorde lite av varje». *Kvinnor, män och tid i en bondedagbok från 1920-talet*. I: *Oväntat. Aspekter på etnologisk kulturforskning*. Red. Roger Jacobsson & Britta Lundgren. Stockholm. S. 111–123.
- Johansson, Ella, 2002: »På byn mer än hemma». *Manligt och kvinnligt i rörelse, rum och socialt liv*. I: *Periferins landskap. Historiska spår och nutida blickfält i svensk glesbygd*. Red. Ella Johansson. Lund. S. 181–204.
- Kildegaard, Bjarne, 1985: *En bondepiges ungdomsliv. Om Kirsten Hansdatters dagbog fra 1863*. I: *Ungdommens historie*. Red. Claus Clausen. København. S. 119–154.
- Larsson, Bo, 1992: *Svenska bondedagböcker. Ett nationalregister*. Stockholm. (Nordiska museet/Bonedagboksprojektet.)
- Larsson, Bo & Myrdal, Janken, 1995: *Peasant diaries as a source for the history of mentality*. Stockholm. (Report from the third international conference on farmers' diaries 1992.)
- Liljewall, Britt, 1995: *Bondevardag och samhällsförändring. Studier i och kring västsvenska bondedagböcker från 1800-talet*. Göteborg. (Avhandlingar från Historiska institutionen i Göteborg 10.)
- Liljewall, Britt, 2001: *Självskrivna liv. Studier i äldre folkliga levnadsminnen*. Stockholm.
- Liljewall, Britt, 2007: »Ack om du vore här». *1800-talets folkliga brevkultur*. Stockholm.
- Liljewall, Britt, 2012: *Folkligt skriftbruk i Sverige under 1800-talet*. I: *Att läsa och att skriva (se detta)*. S. 41–63.
- Liljewall, Britt, 2013: *Självbiografiskt skrivande och identitet. Reflektioner av en historiker*. I: *Människor som skriver (se detta)*. S. 25–41.
- Lyons, Martyn, 2007: 'Ordinary writings' or how the 'illiterate' speak to historians. I: *Ordinary writings, personal narratives*. Ed. Martyn Lyons. New York. S. 13–31.
- Lyons, Martyn, 2013: *The writing culture of ordinary people in Europe, 1860–1920*. Cambridge.
- Människor som skriver. Perspektiv på vardagligt skriftbruk och identitet. Red. Ann-Catrine Edlund & Susanne Haugen. 2013. Umeå.
- Nordbäck, Carola, 1997: *Kvinnorna och läseriet i Norrland. Några reflexioner kring kvinnornas medverkan i de norrländska väckelserna under förra hälften av 1800-talet*. I: *Stat, religion, etnisitet*. Red. Bjørn-Petter Finstad et al. Tromsø. S. 145–164.
- Reading and writing from below. Exploring the margins of modernity. Eds. Ann-Catrine Edlund et al. 2016. Umeå.
- Schiwy, Marlene A., 1994: *Taking things personally. Women, journal writing, and self-creation*. I: *NWSA journal* 6. S. 234–254.
- Scott, Joan W., 1992: "Experience". I: *Feminists theorize the political*. Eds. Judith Butler & Joan W. Scott. S. 22–40. London.
- Scott, Joan W., 1999 [1988]: *Gender and the politics of history*. New York.
- Sinor, Jennifer, 2002: *The extraordinary work of ordinary writing. Annie Ray's diary*. Iowa City.
- Smith, Dorothy E., 1990: *Texts, facts, and femininity. Exploring the relations of ruling*. London.
- Svenske, John, 1993: *Skrivandets villkor. En studie av dagboksskrivandets funktioner och situationella kontexter utgående från Backåkers Eriks dagbok 1861–1914*. Uppsala. (Skrifter utgivna av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet 32.)
- Vernacular literacies – Past, present and future. Ed. Ann-Catrine Edlund et al. 2014. Umeå.
- White field, black seeds. Nordic literacy practices in the long nineteenth century. Eds. Anna Kuismin & M. J. Driscoll. 2013. Helsinki. (Studia Fennica Litteraria 7.)
- Vincent, David, 2000: *The rise of mass literacy. Reading and writing in modern Europe*. Malden, MA.